

LIGETI ISTVÁN

Megfontolások egy jövőkép kialakításához

A tervgazdálkodás évtizedeiben a rendszeresen kidolgozott, különböző időtávú tervek a végrehajtás kényszerével készültek. Az első időszakban a végrehajtási kötelezettség – meglehetősen naiv vagy voluntarista módon – még a hosszú távú tervekre is érvényes volt. A tervezési tevékenység egésze, természetesen nagyobb időbeni rátekintéssel majd árnyalt kritikai elemzést igényel. A tanulságokat pedig feltehetően célszerű lesz érvényesíteni az államigazgatás újrászervezésében is. Átfogó értékelés nélkül is megállapítható azonban, hogy a változás néhány szakmailag igényes tevékenység leépülését is magával hozta. Ezek közül a gazdaságpolitika hosszabb távú stratégiaalkotó tevékenységének és az ezt megalapozó gazdasági modellezésnek meggyengülését tartom különösen sajnálatosnak.

Az elmúlt öt-hat évben, egy rendszerváltás időszakában (!) belefeledkezve a válságkezelés és az aktuálpolitika feladataiba, az államigazgatás szintjén nem jelent meg feladatként a gazdaság hosszabb távú fejlődési lehetőségeinek a felvázolása és a tudományos szférában is csupán elvétve találkozhattunk néhány publikációval. (El kell ismerni, hogy egyes területekre – ipar, közlekedés, egészségügy – készültek hosszabb távú elgondolások. Mindaddig azonban, amíg ezek forrásoldalról is megalapozható keretbe nem épülnek, egymással nem szembe-sülnek, realitásukról, szakmai megalapozottságukról nem beszélhetünk.)

Ennek kettős veszélye van. Egyrészt minden lényegi kérdés a válságkezelés dimenziójában dől el és ez hosszabb távon zsákutca, mert szükségszerűen háttérbe szorítja a gazdaság és a társadalom tartós sikereket garantáló értékeit. Másrészt olyan hiedelmeket keltet, hogy a rövidtávú stabilizációs program sikere kézzelfogható költségbe hozza a bőség országát. Ma amikor újolag felmerül a távlatos kitekintés igénye, lényegesnek tartom annak bemutatását, hogy az ezredforduló táján alakuló magyar gazdaság mozgástér, fő vonásai viszonylag szűk sávban jól behatárolhatók. A behatárolás egyik mércéje természetesen a stabilizáció sikere, ami egyrészt a kiinduló pontot, másrészt a mozgástér alsó küszöbét rögzíti. A fejlődés lehetőségeit ezen túlmenően a társadalom és gazdaság hosszabb távú determinációi határozzák meg.

Szándékom az, hogy egy jövőkép megalkotásához elsősorban a behatároló tényezők együttesének felvázolásával járuljak hozzá. Arra törekszem, hogy egy gondolati rendszerbe foglaljam össze azon feltételeket, jellemzőket, amelyekkel – véleményem szerint – megkerülhetetlenül szembesülni fogunk mind a szakmai munkákban, mind mindennapi valóságunkban.

A hosszabb távú növekedési pályák felvázolásánál jogos igényt az, hogy *szélesebb háttérbe ágyazódjanak*

be. Szükség van egyrészt arra, hogy hosszabb időperiódus folyamataiban helyezzük el a vizsgált időszakot, próbáljuk megkeresni a gazdaság számára mozdíthatatlan hosszúhullámokat, és beazonosítani a rövidebb megújítási ciklusokat. Ezek valóban ádáz korlátai egy ország meghatározott időszaki fejlődésének. Másrészt jogosan elvárható, hogy az összefüggések szélesebb nemzetközi összefüggésrendszerben jelenjenek meg. Vizsgálatom tárgya megközelítőleg egy évtized, melyet szándékosan nem kívánok pontosan behatárolni. Mondanivalómat ugyanis nagyrészt nem érinti az időhorizont egy-két éves változtatása. Az alábbiakban így az első szempont elemzésétől eltekintek, úgy gondolom ugyanis, hogy az általam vizsgált mintegy évtizedes időhorizontnál hosszabb távon van érdemi hatásuk. A nemzetközi összefüggésrendszert „A magyar gazdaság vargabetűje” (1995) címmel megjelent könyvünkben részletesen kifejtettük, megállapításait, most is érvényesnek tartom.

E helyütt csupán néhány összefüggést, adatot ragadok ki az egyes állítások alátámasztása érdekében.

Utaltom kell az Ehrlich-Révész-Tamási (1994) szerkesztésében megjelent forgatókönyvekre. Alapállásban gondolataink nagyrészt megegyeznek. A tárgyalásban azonban két különbséget meg kell említenem. Az én szándékom, hogy egy szűkebb látószögű lencse használatával egy lépéssel közelebb lépjek a gazdaságpolitika műhelyéhez. Továbbá a reálisan optimista pályaelgondolásukkal ellentétben én egy *reálisan pesszimista* változatban gondolkodom. Mindazonáltal kizárom annak lehetőségét, hogy környezetünkben nagy társadalmi instabilitás jöhetne létre, alapvető törést okozva ezzel a fő folyamatokban. De kizárom azt is, hogy a feltételek tartósan kedvezően alakuljanak. Ezt a reálisan pesszimista alapállást valószínűleg az államigazgatásban eltöltött csaknem három évtizedem is motiválja. Bárcsak egyszer a valóság szebb lenne, mint a várakozásaink.

A mozgástér korlátai

Tudatában vagyok annak, hogy a közgazdaságtanban viszonylag nehéz külön választani a feltételeket az általunk vizsgált eseménytől, hiszen az események módosítják az amúgy is változó feltételeket. A feltételek különválasztása az úgynevezett külső feltételek esetében egyszerűbb. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy a világgazdaság folyamataira nincs különösebb ráhatásunk, ezek számunkra adottságok. A gazdaságnak az ország határain belül lévő tényezői tekintetében a feltételek meghatározása nehezebb. Ebben azt az alapállást kísérem meg követni, hogy feltételnek tekintem azokat a tényezőket, amelyek adott időhorizonton a gazdaságpolitika számára nem, vagy alig változtathatók, amelyek lényegében behatárolják a mozgásterét, még akkor is, ha alapvető célnak megváltoztatásukat tekintjük.

A külső feltételrendszer

A világgazdasági folyamatok alakulásában nagy valószínűséggel számíthatunk az alábbi determinációk érvényesülésére:

- A világgazdaság jelenlegi fellendülése kedvezően befolyásolhatja a stabilizációt. Összességében azonban a fellendülés szintje nem lesz oly mértékű mint a hatvanas években volt, 2-3% reál GDP növekedés prognosztizálható. Az EU régióban 1995-re 2,5%, később 3% körüli növekedésre számíthatunk. Az előrejelzések szerint magasabb növekedési dinamika elsősorban tőlünk távol, az ázsiai országokban várható. Továbbá nem lehet bízni az olyan tartós fellendülésben, hogy az ezredfordulón túl is kedvezően befolyásolhatja a gazdaságunkat;
- Nem várható (a jelenlegi mexikói válságot is figyelembe véve) a nemzetközi adósságválság megoldása, az ország adósság könnyítésének sincs reális alapja, hiszen stratégiai súlyunk jelentéktelen.

A magyar gazdasági vezetés még az adósságkönnyítésre irányuló tárgyalásokat is határozottan kerülte azon in-

dok alapján, hogy már a kérdés feltevése is nagyobb kárt okozhat a gazdaságnak, mint amennyi hasznot az esetleges sikeres tárgyalások hozhatnak. A káros hatások ezen túl már rövid távon jelentkeznek, míg a bizonytalan eredmények csak évek múltán lennének érzékelhetők.

- Az EU csatlakozási törekvéseink kedvező esetben az ezredforduló környékén realizálódhatnak, addig azonban a kirekesztettség és a felkészülés terhei lesznek meghatározóak a magyar gazdaságra. (Még súlyosabb lesz a teher, ha egyidejűleg jelentkezik a NATO csatlakozás katonai terhe is).

Az EU csatlakozás kérdésköre az elmúlt négy-öt évben elsősorban politikai kérdésként vetődött fel, ehhez képest a jogi harmonizációs kérdések is háttérbe szorultak. Gyakorlatilag pedig nem, vagy alig esett szó a gazdasági feltételekről. A csatlakozás gazdasági feltételeit az EU első közelítésben is csak az 1993. évi koppenhágai állásfoglalásban deklarálta. Ezek közül a gazdaság számára talán a legfontosabb követelmény, hogy az ország gazdasága el tudja viselni a piaci erő nyomását a közös belső piacon.

Az 1990. évi helyzet alapján készült számítások azt mutatták, hogy Magyarország felvétele a közös agrárpolitika költségeit 4,5%-kal, az elmaradt területek finanszírozására szolgáló strukturális alap kiadásait pedig 7,5%-kal emelné. Mivel azonban az EU részéről a tárgyalások elsősorban a kelet-európai országok egy tömbben való kezelésére irányultak, ugyanezen költségek tekintetében többszörös emelkedésre kell számítani. A becsült értékek 23,8%-os, illetve 44,5% költségemelkedést mutattak a visegrádi országokra. Az EU költségei akkor csökkennének, ha az EU átlaghoz hasonlítva érdemben előrehaladna a csatlakozásra elszánt országok felzárkózása.

- Az összeomlott és részben önkéntesen feladott keleti piacokon nem várhatjuk azt, hogy számunkra jelentős, kedvező változás következzen be. Az instabilitás veszélye és realitása e régióban tartósan fennmaradhat. Nem számíthatunk arra, hogy a fizetőképesség jelentősen javulna.

Gazdasági szempontból számunkra ugyanakkor még ennél is fenyegetőbb az, hogy ezen a potenciálisan nagy piacok csábítják a nemzetközi kereskedelem meghatározó, rendkívül tőkeerős vállalkozásait a piac távlatos meghódítására (ennek példája az ausztrál alumíniumgyártó cégek megjelenése az orosz piacon, ami a HUNGALU kizorolását jelentheti). Amennyiben pedig ezen „nagyok” bedolgozóiként tevékenykedhetünk, a függőség fokozódik (lásd pl. a CHEVRON-Vegyépszertengizi kapcsolatát, ahol a CHEVRON fejlesztésének mintegy tizedére való visszafogása gyakorlatilag kizoríthatja a Vegyépszert az orosz piacról, jóllehet ott már egy évtizede tevékenykedik).

- A piaczgazdasági modellek ma vegyesgazdaság formájában működnek, azaz az állami és magántulajdon egyidejűleg létezik, sajátos feladatrendszerük alakult ki. Az állam gazdasági szerepvállalásának „mérete” és intenzitása tekintetében alapvetően három típusmodell különböztethető meg: a liberális angolszász típusú modellek, a jelentős állami szerepvállalásra épülő modellek, valamint a neokorporatív jóléti modellek. Mind a három típus önmagában jól működő, konzisztens rendszert alkotott. A magyar politika, gazdaságpolitika ez ideig nem foglalt állást a preferencia kérdésében.

A gazdaság szervezésében, átállításában időnként és helyenként a német vagy az angolszász mintát követtük. Ezen sajátos keveredés hatását természetesen csak a későbbiekben érzékelhetjük.

A tájékozódás nem könnyű feladat. Ezt nehezíti az is, hogy a piaczgazdasági modellek az elmúlt évtizedben komoly válsággal küszködtek. Válságba kerültek mind a liberális angolszász modellek, nagyrészt a társadalmi feszültségek és a túlzott profitorientáció révén és válságba kerültek a magas állami centralizációval működő jóléti államok. A tudományos és politikai viták e téren várhatóan tartósak lesznek. Ez azt jelenti, hogy még kevésbé lesz megcélózható a biztos sikert ígérő orientációs pont;

– A *működő tőke* nemzetközi áramlását meghatározó multinacionális cégek szerepe a következő évtizedben várhatóan nem fog csökkenni. Már a 80-as évek végén a technológia-igényes áruk 90-100%-a a multinacionális cégeken belül áramlott. A nemzetközi kutatás-fejlesztési egyezmények több mint 90%-a az USA – EU – Japán háromszögben valósult meg. Mindez azt mutatja, hogy a nemzetközi kapcsolatrendszerben az áru-technika-tőke áramlás összefonódása és erőteljes koncentrációja alakult ki.

Az elméleti megfontolások oldaláról természetszerűleg ez teljesen érthető, hiszen a növekedélmélet nagy kérdése a növekvő hozadék elvének realizálása. Ez pedig a hagyományos versenypiacok korlátainak széttörését, a monopol-pozíciók, a beruházás-koncentráció erősítését igényli. A csúcstechnika fejlesztése, forgalmazása tehát szinte kizárólagosan ebben a körben várható. Természetesen a tevékenység hierarchikusan megbontható. A fejlesztő, nagy hozzáadott értéket termelő, tőkeigényes tevékenység továbbra is a fejlett országokra koncentrálódik. Régióink e tekintetben a munkamegosztás második, harmadik fokozatába kapcsolódhat be, illúziók nélkül szembenézve azzal, hogy az országunkban működő külföldi tőke a profit jelentős részét hazautalja.

A belső feltételrendszer

E feltételcsoportban a klasszikus termelési tényezők (munka, tőke) várható alakulását, valamint a tehetetlenségből fakadó modellbeli sajátosságokat és pénzügyi jellemzőket kell számításba venni.

– A *humántőke* ezen az időtávon lényegében adottságként kezelhető, a fő folyamatok irányáiban fordulat nem várható: tovább fog csökkenni a lakosság, az egészségügyi jellemzők tovább romlanak. Az oktatási rendszerben szándékolt változtatások hatásai – legyenek azok negatívak vagy pozitívak – még nem lesznek érzékelhetőek. A magas szinten képzett munkaerőt továbbra is vonzzák a fejlett országok (kutatás, oktatás, a multik fejlesztő tevékenység).

Intenzív marad a keleti országokból a beáramlási szándék.

– A *fizikai tőkeállomány* nagy része elavult, technikai megújítást igényel. Az ország belső erőből, még jóval magasabb felhalmozási szint mellett sem képes az ezredfordulóig lényeges változtatásokra. Egyszerre lesz jellemző az avult kapacitások kihasználtsága és a modern kapacitások hiánya. Ennek következményeként a termelés makroszintű hatékonyságában nem várható ugrásszerű javulás. A magántulajdon részarányának növekedése a makroszintű hatékonyságot csak fokozatosan lesz képes javítani. E téren jelentősebb változás csupán akkor következhetne be, ha a magyar érdekeket a korábbinál hatásosabban képviselő jogi környezetbe áramlana be jelentős, tartós jelenlétre berendezkedett külföldi tőke.

– Az *adóssághaték* az ezredfordulón túl is súlyos teherként fognak nehezedni a magyar gazdaságra. Tartós csapda, hogy az adósság csökkentése forráskivonást jelent a tőkeszegény magyar gazdaságból, nettó növekedése pedig megengedhetetlen a nemzetközi megítélés, a finanszírozás oldaláról.

Ebben az összefüggésben számolni kell azzal, hogy az ország éves adósságszolgálatára 4-4,5 md dollár sávban fog mozogni (1996 körül az 5 md dollárt is meghaladhatja). Ez a nagyságrend az áru és szolgáltatás exportnak 35-40%-át fogja jelenteni (az elmúlt évtizedben ez az arány 40-75% között volt.) Ez egyrészt jelentősen fékezi a növekedést, másrészt a lassú növekedés nem fogja engedni „az adósságot majd kinőjük” túlzottan is optimista koncepció megvalósulását. A finanszírozáshoz folyamatosan felvett hitelek, kötvénykibocsátások pedig előrevetítik azt, hogy a következő évszázad első dekádjában is megmarad ez a teher.

Az adóssághelyzetet látszólag enyhítheti a privatizációs bevételekből és a működőtőke-beáramlásból való adósságfinanszírozás. Ebben az esetben azonban a tartós fejlődés megalapozását szolgáló tőkejövedelmeket használjuk fel a folyó kiadások fedezésére.

– Az *államháztartás* átalakítása, az állami centralizációs szint csökkentése elkerülhetetlen. Az elmúlt hét nyolc évben az államháztartás a GDP-nek mintegy 60%-át centralizálta. Ez az arány a politikai és gazdasági változások ellenére meglehetősen szilárd volt. Változás csupán abban mutatkozott, hogy a bevételi és kiadási oldal elszakadt egymástól. Csökkent a bevételi oldal centralizációja és maradt vagy növekedett a kiadási oldal centralizációja. A piacgazdasági modelleknek van olyan típusa, ahol ez az arány – jóllehet többszörös GDP/fő mutató mellett – hasonló nagyságrendű. Ez a 60% körüli centralizációs szint a 80-as években a jóléti modelleket jellemezte. A viszonylag széleskörű állami szerepvállalással működő modellek körében (például Franciaország esetében) ez az arány már csupán 50% körül volt.

Reálisan számunkra ez az utóbbi szint célozható meg. Látni kell azonban azt, hogy ez a mintegy 10%-os mérséklés az 1995. évi árszinten az államháztartás konszolidált kiadásainak legalább 400 md Ft-os csökkentését igényli. Következésképpen drámai módon érinti a ma létükért küzdő nagy ellátó rendszereket. A csökkentés csak fokozatosan történhet. Nem követhető tovább az a „racionalizálás”, hogy a rendszerek változtatása nélkül csökkentjük a működtetésükhöz szükséges forrásokat. Ez olyan, mint amikor azonos méretű épületeket építünk, de egyre kevesebb kötőanyagot. Az „eredmény” nem kétséges: összeomlás (nyugdíjrendszer, egészségbiztosítás). Az új építése még költségesebb lesz hiszen a romokat is el kell hordani. Ráadásul vannak, lesznek olyan területek, ahol a források nem csökkenthetőek vagy érdekeink szerint nem szabad csökkenteni. Példa erre a védelem és a rendészet, valamint az agrártámogatás és az oktatás. De hasonlóan tartós gondot fog okozni az önkormányzatok egy részének életben tartása és az államigazgatás működtetése is. Az utóbbival kapcsolatban már most felmerül, hogy ez a takarékoskodás, a döntések gyengébb előkészítése miatt, nem okoz-e nagyságrendileg nagyobb kárt már rövid távon is.

– A *tőke- és jövedelemhiány*, az állam gazdasági szerepvállalásának szükségyszerű csökkentése nem csupán megőrzi, hanem kiélezi a társadalomban és a gazdaságban meglévő különbségeket. Növekedni fognak a regionális differenciák, a jövedelmi különbségek, tartóssul a munkanélküliség tíz százalék körüli szintje.

A makrogazdaság várható jellemzői

A piactgazdaság építésének fájdalmas évtizede kialakítja azokat a kereteket, intézményeket, szabályokat, arányokat, amelyek már megfelelnek az EU régióban *működő piactgazdaságoknak* az egyes mechanizmusok a 90-es évek súrlódásaiban fokozatosan összeeszlődnak.

A gazdaság egészére jellemző lesz a Keynes-i munkanélküliség piactgazdasági modellje, melynek fő ismérve, hogy mind a széles értelemben vett jószágpiacon, mind a munkaerőpiacon a kínálat meghaladja a keresletet. Ennek a helyzetnek a kialakulása korszakos változást jelent a kiinduló pontnak tekinthető elnyomott inflációs modellhez képest, melyben mind a jószág, mind a munkaerő piacon mesterségesen fenntartott túlkereslet (hiány) tartósult. Lényeges azonban, hogy ezt a keresleti pozíciót nem a kínálat fellendülése, hanem a szigorúan fékentartott kereslet fogja nagyrészt meghatározni.

Az ezredfordulóra a gazdaságban a *magántulajdon* aránya meg fog felelni egy átlagos piactgazdaságénak. A privatizáció nagy hangulati hullámai várhatóan lecsillapodnak és még nem fog újra jelentkezni az a privatizáció-ellenesség, amit elsősorban a privatizált nagy szolgáltatórendszerek (gáz, víz, elektromos áram szolgáltatás, telekommunikáció) működésének sajátosságai motiválhatnak (Angliában ez mintegy évtizedes késleltetéssel következett be – The Economist 1995. március 11.: Disgusted; How to privatize? – A magánszféra tőkeereje változó lesz, várhatóan viszonylag szűk szegmens tud hosszú távú sikerrel megküzdeni a nemzetközi versenytársakkal. Megkezdődik az új vállalkozó szféra

„betagolódása” mind a belső, mind a nemzetközi munkamegosztásba. Ez utóbbi fogja jelentős mértékben meghatározni helyünket a világban.

A feltételek szorításában azonban lassú gyógyulási folyamatra számíthatunk, az ország *GDP termelése* volumenben 2000-2005 között (de inkább a vége felé) érheti el az 1989. évi szintet. Lényeges azonban, hogy ez a szint merőben más szerkezetben fog megvalósulni, mind a megtermelést, mind a jövedelemelosztást tekintve.

Az államháztartás reformja pedig, ha lépésenként halad is előre, az ezredfordulóig jelentősen megváltoztatja az államháztartáson „átfolyó” jövedelmek mennyiségét és címzettségét. Várhatóan ez az összetétel már bázisát képezheti egy tartósabb, hatékonyabb növekedési pályának.

Összeségében azonban ezen időszak alatt az egy főre jutó GDP-termelés nemzetközi rangsorában Magyarország várhatóan nem fog előbbre kerülni, az EU régióihoz történő gazdasági felzárkózás érdemben nem fog elkezdődni. Ennek elvi és gyakorlati jelentősége az, hogy például az EU egy főre jutó GDP-je 75%-ának eléréséig az EU tagországok részesednek a strukturális alapból. Az 1990-ben végzett számítások alapján a valutákat vásárlóerő-paritáson figyelembe véve (ami a normál árfolyam-összehasonlításnál számunkra sokkal kedvezőbb képet mutat) Magyarország kis mértékben elmarad az EU 50%-ától. Amennyiben az EU évi 2%-os fejlődést ér el, Magyarországnak az 1990. évi pozícióból évi 5,3%-os javulást kellene elérnie, a GDP/fő mutatóban 2005-ig ahhoz, hogy a 75%-os fejlettségi szintet elérje. Az 1990 óta eltelt időszak alatt pozíciójuk a GDP visszaesése miatt jelentősen romlott, és az egyensúlyi problémák kiéleződése miatt a potenciális növekedés esélyei is halványodtak. Ezt a problémát még tovább árnyalja, hogy az EFTA országok csatlakozása az EU átlagot a „felhőkbe emeli.”

Itt kell beszélnünk a csatlakozás sajátos paradoxonáról is. Láthatóan nincs realitása annak, hogy a jelenlegi szerkezettel megvert és adóssággal sújtott magyar gazdaság saját erőből megkezdje a felzárkózást holott a csatlakozás esélyeit a gyors felzárkózás javíthatná. Jelentősebb források viszont csupán az EU keretein belül remélhetőek. Igaz azonban az is, hogy az EK-n belül kapott transzferek sem adnak garanciát a felzárkózásra. Azt mutatja, hogy míg Spanyolország és Portugália is lényeges lépéseket tett a felzárkózás terén, Görögország esetében ez elmaradt.

Az összezsugorodott GDP mellett a *stabilizáció* és egy *modernizációs pálya* elindítása mindenképpen azt jelenti, hogy az államháztartási reformmal összehangoltan társadalmilag nehezen elviselhető jövedelem-átcsoportosítás kell végrehajtani.

Ebben az átcsoportosításban makroszinten vesztes lesz a *fogyasztás*. A jelenlegi mintegy 80%-os fogyasztás/GDP arányon legalább 5%-os csökkentést kell végrehajtani. Ez a változás a stabilizációs program számításai szerint 1997-ig nem következik be. Így reálisan az ezredforduló táján érhető el. Ettől az időponttól kezdve azonban ezt az arányt valószínűleg egy évtizedig meg kell őrizni.

A stabilizáció és az időközben beérő fejlesztések fokozatosan javíthatják az *export/GDP* arányt. A jelenlegi 25%-os részarány az ezredfordulóra 30%-körüli lehet. Ennek következtében javulhat a kereskedelmi mérleg egyenlege. Látni kell azonban, hogy az ország nyitottsága, az export-orientált termelés feltételezi a megfelelő szintű importot. A jelenlegi importigényesség jelentősen nem csökkenthető. Nem remélhető, hogy az export javára tartósan többszázalékos különbség tartható.

A gazdaság szerkezetével kapcsolatosan rögzíteni kell, hogy nem vagyunk túl a szerkezet-átalakítás „szülési fájdalmain”, még a gazdaság nagy szerkezetében sem. A nyugati piactgazdaságok a hetvenes évek közepén, végén gyorsan reagáltak az olajválságok által okozott megrázkódtatásokra.

Gyakorlatilag egy-kétéves volt a növekedés-visszafogás. Ezen időszak alatt leépítették az elavult kapacitásokat és technikai megújítást hajtottak végre. Magyarországon a gazdaságpolitika több mint másfél évtizeden át toltta maga előtt a szerkezet-átalakítás egyre növekvő terheit, időközben je-

lentős mennyiségű jövedelmet juttatva a hatékonyan működő területekről a veszteségtermelők feneketlen zsákjába. A rendszerváltás négy éve is felemás eredményt hozott. Drámai módon leépültek ugyan iparágak, de egyrészt nem ott ahol indokolt lett volna, másrészt nem alakultak ki új, progresszív területek. Ezt az irányzatot bizonyos értelemben a „konszolidációs” gazdaságpolitika is sajátosan elősegítette.

A külföldi tőke az elmúlt évekhez képest nagyobb volumenű megjelenése nem hozott makrogazdasági szinten technikai megújulást. Egyrészt a privatizáció terén meglévő tapasztalatlanság folytán ugyanis túlzott mértékű volt a piacvásárlás és ezzel együtt a termelés leépítése, másrészt az ide telepített technológia természetes módon a hasznosulás második, harmadik hullámát képviseli.

Példa erre a gépkocsigyártás magyarországi telepítése, amely az anyacégek számára kétségtelenül a világpiacra túlkínálatban lévő „puha” termékeknek további piaci lehetőséget adott, magyar részről azonban a bedolgozórendszer sem alakult ki kellő mértékben.

Az ipar ezen globális képe a következő években érdemben nem változhat.

Úgy gondolom, még több évig tartós nehézségre számíthatunk a tulajdonosi szerkezet kialakulatlansága, a tőkehiány, a költségszint és az exportpiacokon realizálódó állami támogatási verseny miatt.

A szerkezetváltás pozitív oldala mindenképpen, hogy kialakult a vállalkozások piactudományi intézményrendszere. Szabaddá vált a piacra lépés lehetősége, aminek következtében megsokszorozódott a gazdálkodók száma, változatos gazdálkodási formák alakultak ki. A csődtörvény nyomán, ha nem is elvárt hatékonysággal, működni kezdett a piactisztító mechanizmus. Jelentős lépés történt a pénzügyi intézményrendszer kiépítése terén, jóllehet a tőkehiány itt is erőteljesen érezteti hatását. Kiszélesedett a szolgáltatási szféra, határozott lépések történtek az informatika fejlesztésében, számos piaci szegmensben erős keresleti pozíció alakult ki.

A szerkezeti elmozdulások összességét értékelve, megállapítható, hogy

– az új szervezetek dinamikus fejlődése mellett is – a nagyvállalati szférában hosszasan halasztott szerkezet-átalakítás sötét és messzenyúló árnyat vet az előttünk álló évekre és bizonyos értelemben kényszerpályára tereli a gazdaságpolitikát.

Mind társadalmi, mind gazdasági szempontból várhatóan a leginkább sújtott terület a *humán* szféra lehet. Gazdaságpolitikai szempontból itt ütközik a legnyilvánvalóbban a piaci értékrend és az állami szerepvállalás, itt éleződik ki legélesebben a rövid távú stabilizáció és a tartós kiegyensúlyozott növekedés feltételrendszerének különbsége. Mára a társadalomban gyakorlatilag visszafordíthatatlanul kialakult egy olyan átrétegződés, melynek három eleme már világosan látható.

- Gazdaságilag stabilizálódott, kapcsolatrendszerében kialakult egy új elit, amely valószínűsíthetően az új polgárság bázisát fogja alkotni, annak ellenére, hogy a klasszikus polgári jegyek ma még kevésbé jellemzik. E réteghez sorolhatók a politika különböző szintű és színű képviselői, a pénzvilág, a vegyesvállalkozások menedzserei és – nem feltétlenül az elért tudományos teljesítmény alapján – az értelmiség szűk köre;
- Az állami szférához tartozók (közalkalmazottak, köztisztviselők, állami vállalat alkalmazottai) pozíciója jelentősen gyengült és várhatóan továbbra is a magas infláció és az állami takarékoskodás tartós kárvalótlottjai lesznek, korábbi szerepük fokozatosan felszámolódnak. Ez a folyamat természetesen magában hordozza a korrupció fokozódásának veszélyét is;
- A társadalomban széles szegény réteg alakult ki, e rétegben gondot jelent a mindennapi megélhetés és tartós lesz a munkanélküliség. E réteghez sorolható a három millió nyugdíjas jelentős része is. Ez lesz az a réteg, amelyben – már csak „tömege” miatt is – rangsorolni fog a szigorú rászorultsági alapon működő szociálpolitika.

*

Az összkép sajnos nem derűs, a mozgástér rendkívül szűk és vannak kedvezőtlen irányba haladó folyamatok.

Ezekre megfelelő választ csak egy olyan előretökélő gazdaságpolitika adhat, amelynek mind a kooperációs kört, mind az ismeretanyagot tekintve kellő bázisa van. A politikai szféra felelőssége, hogy a rövid- és hosszú távú érdekek konfliktusában, az érdekérvényesítő lobbyk nyomására ne születessenek olyan döntések, amelyek egy rövid távú gazdasági racionalitásának is csak látszólag felelnek meg.

Irodalom

- Augusztinovics M. (Szerk.): Népgazdasági modellek a távlati tervezésben Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1979. p. 448.
- Ámon Zs.-Ligeti I.: Modelling and its Environment in Hungarian Medium-term Planning, pp. 431-459. in: Bergman-Jorgenson-Zalai: General Equilibrium Modelling and Economic Policy Analysis Basil Blackwell Inc. 1990.
- Barát M. (Szerk.): A magyar gazdaság vargabetűje AULA, 1994. p. 545.
- Berend I.: Elgondolások az ezredvégi növekedési szenáriók formálásához 1995. (Kézirat)
- Berend I.: Növekedés? Növekedés! (A gazdasági növekedés pálya feltételei) AULA, 1993. p. 127.
- Bergsten, C. F.: Macroeconomic Policy and Long-Run Growth Policies for Long-Run Economic Growth. A Symposium Sponsored by the Reserve Bank of Kansas City. 1992. pp. 129-134.
- Bródy A.: Gazdaságunk az ezredfordulón Közgazdasági Szemle 1992. okt. pp. 954-970.
- Bródy A.: Ödondászat, avagy van-e kétszáz éves ciklus? Közgazdasági Szemle 1994. január pp. 49-63.
- Ehrlich É.-Révész G.-Tamási P.: Kelet Európa honnan hová? Akadémia Kiadó, 1994. p. 570.
- Gedeon P.: Demokrácia és piactudomány. Közgazdasági Szemle 1992. május-június
- Habuda, J.-Ochel, W.: Követelmények a magyar gazdaságpolitikával szemben az EK felé tartó úton. IFO. München 1993. p. 75.
- Ligeti I.: Van-e szükség új növekedésméletre? Közgazdasági Szemle 1994. április pp. 360-371.
- Ligeti I.-Sivák J.: Növekedés, szabályozás és stabilitás a gazdasági folyamatokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978. p. 430.
- Malinvaud, E.: The Theory of Unemployment Reconsidered Basil Blackwell, Oxford, 1997. p. 128.
- Van Duijn, J. J.: The Long Wave in Economic Life. George Allen and Unwin, London 1982. p. 239.